

українські буржуазні націоналісти були меншим злом, ніж комуністи, хоча і ті й інші за своєю ідеологією є безбожниками. У «Церкві мучеників» патріарх зазначав: «Навіть, якщо в комуністичній країні Божа Мати є зневажувана і викинена за своїх храмів на смітники, Вона завжди береже і благословить своїх дітей української землі» [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Звіт Патріарха Йосифа: (На Конгресі «Церква в Потребі». 28 лип. 1981). //Визвольний шлях. – 1981. -№10. – С.1183-1186.
2. Патріарх от. Йосиф Наша церква зростає (Доповідь на з'їзді «Церква в потребі» //Визвольний шлях. – 1981. Кн. 1. – С. 42-48.
3. Пашенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів) /В. Пашенко. – Полтава, 2002. – 616с.
4. Послання Верховного Архиепископа Митрополита Йосифа Сліпого та Української католицької ієрархії до духовенства і вірних з приводу 20-ліття насильної ліквідації Української Греко-Католицької Церкви //Благовісник Верховного Архиепископа Візантійсько-Українського (Греко-Руського) обряду. – Рим, 1967. – С. 159-163.
5. Сліпий Й. Головні правила сучасного душпастирства/О.Й.С. -/ Б.М./, / Б.Р./ - 47с.
6. Сліпий Й. Історія вселенської церкви на Україні /Й. Сліпий. –К. -1999.
7. Церква мучеників: Доповідь Блаженнішого Патріарха Йосифа про Українську Католицьку Церкву по 35-ти роках переслідування. - / Б.М./, 198. -15с.

УДК 27 (477): 329.614 "1953/1958" Сліпий

Дідух Т. Г.,

здобувач кафедри стародавньої та середньовічної історії
ТНПУ ім. Володимира Гнатюка,
методист кафедри педагогіки і психології
та інклюзивної освіти ТОКІППО

ВПЛИВ ЙОСИФА СЛІПОГО НА ПІДПІЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (1953–1958 РР.)

Значний сегмент історії Греко-Католицької Церкви (ГКЦ), зокрема її катакомбний період, вимагає подальшого дослідження і залишається актуальним для сучасної історичної науки. Особливе місце в ГКЦ займає постать її патріарха і кардинала Й. Сліпого. У зв'язку з відзначенням 125-річчя від дня народження Патріарха увага до його сподвижницької діяльності, спрямованої на збереження ГКЦ в СРСР чимраз більше привертає увагу дослідників.

В науковій літературі особливості підпільного життя та діяльності греко-католицького духовенства і віруючих в досліджуваний період у своїх працях висвітлили Е. Бистрицька [1], Б. Боцюрків [2], Д. Веденєв, Ю. Шаповал [3], В. Войналович [4], А. Колодний [6], В. Марчук [7], В. Сергійчук [8] та інші. Проте ряд аспектів цієї діяльності, зокрема роль Й. Сліпого у тогочасному житті ГКЦ потребують подальших детальних досліджень. Джерельну базу праці складають архівні документи і матеріали Державного архіву Львівської області [5] і Центрального державного архіву громадських об'єднань України [10].

5 березня 1953 р. після смерті Й. Сталіна розпочався період лібералізації у взаємовідносинах між радянською владою і релігійними об'єднаннями. Зміна державної політики в релігійній сфері, яку проводило нове радянське партійне керівництво, сприяла

активізації релігійного життя на території Радянського Союзу і викликала в більшості греко-католиків сподівання, що влада змінить своє ставлення до ГКЦ і дозволить її легалізацію. Ці очікування посилювалися завдяки процесу згортання масових репресій, амністії і реабілітації сотень тисяч ув'язнених, серед яких було чимало репресованих під час сталінського правління греко-католицьких священників. Завдяки амністії до березня 1957 р. в Галичину з в'язниць та заслання повернулося 65, 5 тис. громадян, зокрема було звільнено більшу частину засудженого греко-католицького духовенства. Наприклад, на батьківщину із 344 репресованих греко-католицьких священників повернулося 243 особи [4, с. 435–436; 7, с. 138]. Більшість звільнених з ув'язнення священників, повернувшись додому, відновила свою діяльність, що сприяло зростанню релігійної активності громад і віруючих.

Значною мірою сприяла лібералізації боротьба, що розпочалася після смерті Й. Сталіна між його соратниками за владу. В таких умовах радянські чиновники і МВС не проявляли ініціативи у релігійній сфері до визначення нового політичного курсу у відносинах між державою і релігією. У боротьбі за владу серед кремлівської верхівки державно-церковні відносини займали важливе місце. Ініціативу у вирішенні цієї проблеми виявив міністр внутрішніх справ Л. Берія. Добре поінформований про ситуацію в радянських республіках, у тому числі і в Західній Україні, він чи не першим у тодішньому керівництві вважав за доцільне виключити з політичного лексикону слово «бандит», яким зазвичай називали учасників українського повстанського руху. Л. Берія стверджував, що в Україні немає «ніяких бандитів, а є лише націоналістично налаштована частина населення» [3, с. 23]. Він розумів, що причинами боротьби українців з радянською владою були політика русифікації та репресії держави проти громадян, релігійних конфесій, зокрема ліквідація ГКЦ. На підставі його доповідної записки від 16 травня 1953 р. про становище у Західній Україні пленум ЦК КПУ (червень 1953 р.) визнав неефективними заходи, які проводило керівництво ЦК КПУ і Рада Міністрів УРСР в західних областях України та засудив поширення у них русифікаторських тенденцій [3, с. 23].

У той же час з ініціативи Л. Берії розпочалися переговори з Й. Сліпим, про які митрополит писав у листі тодішньому секретарю ЦК КПУ М. Підгорному (січень 1961 р.). У листі митрополит повідомив, що у травні 1953 р. за наказом Л. Берії його з Мордовії привезли у Москву, де високопоставлені чиновники з МВС розпочали таємні переговори. Йому запропонували допомогти радянському уряду налагодити взаємовідносини з Ватиканом. Владика погодився за умови, що «... Греко-католицька церква буде дальше признавана Урядом, що я буду реабілітований і признаний не тільки як митрополит, але і як кардинал.» [7, с. 137]. Крім того, Й. Сліпому запропонували написати історію церкви, дозволивши попрацювати з цією метою в Державній бібліотеці ім. В. Леніна. Однак після арешту та розстрілу Л. Берії його наступник генерал С. Круглов припинив переговори і запропонував Й. Сліпому зректися сану митрополита та перейти у православ'я в обмін на волю і високий сан у РПЦ. Коли ж митрополит відмовився, його знову засудили до адміністративного заслання в будинок інвалідів у селищі Кузьмінці-Маклаково Красноярського краю, в якому він залишався у статусі напіввільного аж до нового арешту в червні 1958 р. [7, с. 137–138; 2, с. 129–130].

Діяльність Л. Берії весною 1953 р., коли він був фактично найвпливовішим державним діячем, важко оцінити однозначно. Так, історик з діаспори Б. Боцюрків вважав, що він намагався здобути собі підтримку у боротьбі за владу в Україні та інших неросійських республіках й тому ініціював боротьбу проти русифікації у Західній Україні та проводив

переговори з Й. Сліпим про можливу легалізацію ГКЦ, а за це митрополит мав стати посередником у переговорах між радянською владою та Ватиканом [2, с. 129].

Цікаву думку висловили Д. Веденєєв та Ю. Шаповал, які вказали, що переговори, розпочаті Л. Берією з Й. Сліпим, мали на меті досягнення компромісу між владою і підпільною ГКЦ, передусім для послаблення опору націоналістичних сил у Західній Україні. Крім цього, за посередництва Й. Сліпого планувалося досягнути порозуміння з Ватиканом [3, с. 23].

Вважаємо, що прагматик Л. Берія розумів, що без значних змін у державній системі, зокрема лібералізації суспільно-політичного життя та припинення насильницької русифікації національних меншин, буде доволі складно зберегти стабільність у середині країни. Тому заходи, які він проводив весною 1953 р., мали на меті зменшити соціально-економічну та політичну напруженість в СРСР у цілому та західних областях України зокрема, й могли привести до часткової легалізації ГКЦ у разі їх продовження.

Після усунення від влади Л. Берії радянське партійне керівництво на чолі з М. Хрущовим відмовилося від пошуку компромісу з підпільною церквою і продовжило щодо неї репресивну політику. Зокрема Б. Боцюрків, проаналізувавши тогочасне становище підпільної ГКЦ, відзначив, що «незважаючи на невідступний нагляд КДБ та відновлення з 1957 р. наклепницької пропаганди, повернення до суворих законів сталінських років не було. Застосування терору проти ГКЦ стало вибірковим і витонченішим. Зусилля влади концентрувались на тому, щоб перешкодити греко-католикам відновити ієрархію та священство в надії на те, що «уніатська проблема» розв'яжеться сама після смерті похилого віку єпископів та священників, котрі ще залишилися» [2, с. 131–132]. Подальший розвиток ситуації продемонстрував, що ці розрахунки влади виявилися помилковими. Звільнені з ув'язнення греко-католицькі священники, повернувшись на батьківщину, відновили своє священницьке служіння в підпіллі й розпочали процес організаційного відновлення церковних структур та інституцій, а також сприяли зростанню числа підпільно діючих громад і храмів. Вони організовували віруючих відкрито звертатися до влади з вимогами офіційно дозволити проведення греко-католицьких відправ і амністії для решти ув'язнених священників та ієрархів.

Необхідно відзначити, що значно активізувалася підпільна діяльність ГКЦ у 1955–1956 рр. завдяки звільненню з ув'язнення більшої частини репресованого греко-католицького духовенства. Загалом в грудні 1956 р. на території західних областей України проживали 426 греко-католицьких священників, з них 282 особи повернулися з ув'язнення. Так, у Львівській області зі 158 «невозз'єднаних» священників 130 осіб повернулися з місць ув'язнення; у Станіславській – з 84 – 29 осіб; у Дрогобицькій – з 30 – 15 осіб; у Тернопільській – з 35 – 18 осіб; у Закарпатській – з 119 – 90 осіб [5, арк. 184–188; 10, арк. 293–294].

«Невозз'єднане» духовенство, повертаючись з таборів і заслання, поступово відновлювало церковну структуру в підпіллі, зміцнювало свій вплив на віруючих, боролосся за повернення відібраних владою церков і відновлення та офіційну легалізацію ГКЦ в СРСР. Цей процес посилювався після звільнення з ув'язнення та повернення на батьківщину єпископів І. Лятишевського (у 1955 р. до м. Станіслав) і М. Чарнецького (у 1956 р. до м. Львів). Завдяки амністії на Закарпаття у 1956 р. повернулися єпископ О. Хіра та капітулярний вікарій єпархії о. М. Мураній. Очільники Церкви, незважаючи на постійний нагляд з боку влади й загрозу репресій, відновлювали церковні структури, зміцнювали ГКЦ організаційно, дбали про збільшення числа підпільних священників [2, с. 130–131; 6, с. 481].

Й. Сліпий, перебуваючи на спецпоселенні в с. Кузьмінці-Маклаково Красноярського краю, фактично під домашнім арештом, продовжував керувати ГКЦ. Митрополит через

довірих осіб передавав листи й послання для духовенства та віруючих і відігравав важливу роль у боротьбі греко-католиків за свою Церкву [9, с. 26].

Зазначимо, що в 1957 р. у результаті поступового згортання процесів лібералізації значно посилювався тиск з боку влади на релігійні об'єднання, які перебували в опозиції до радянського режиму, у тому числі й ГКЦ. Так, проти окремих ієрархів і найактивніших отців почали застосовувати репресії. На підставі звинувачення в причетності до революційних подій в Угорщині були повторно заарештовані в 1957 р. та відправлені на заслання в м. Караганду в Казахстані єпископ Мукачівської єпархії О. Хіра й капітулярний вікарій о. М. Мураній. Але о. М. Мураній зміг через суд домогтися відміни покарання і в тому ж році, повернувшись на Закарпаття, очолив підпільну Церкву як адміністратор владики О. Хіри [2, с. 131].

В червні 1958 р. за звинуваченням у антирадянській діяльності співробітники КДБ Красноярського краю заарештували митрополита Й. Сліпого. Підставою для відкриття другої кримінальної справи проти митрополита стала його активна діяльність, спрямована на відновлення та легалізацію ГКЦ в СРСР. Для цього Й. Сліпий налагодив зв'язки з підпільним духовенством як на засланні, так і в західних областях України, писав та розповсюджував підпільні пастирські послання, адресовані духовенству й віруючим ГКЦ, в яких закликав їх зберігати вірність своїй церкві. Окремим пунктом звинувачення владики було написання ним рукопису «Історія Вселенської Церкви на Україні» (роботу над якою він розпочав ще в 1953 р.). Майже півроку слідство проводилося в Красноярську, згодом Й. Сліпого за вказівкою голови КДБ СРСР І. Серова перевезли до Києва, де розпочалася підготовка до нового судового процесу над митрополитом, а також о. І. Блавацьким, який допомагав йому переховувати та поширювати рукописи. Пізніше, 17 червня 1959 р. на закритому судовому засіданні Й. Сліпого засудили до семи років позбавлення волі, а о. І. Блавацького – на чотири роки ув'язнення [8, с. 6–9, 212–218, 392–395]. Вважаємо, що справжньою причиною ув'язнення Й. Сліпого була його відмова співпрацювати з владою та безкомпромісність у питаннях, які стосувалися ГКЦ. Ще одна причина – намагання влади таким чином залякати греко-католиків і змусити їх припинити релігійну діяльність.

Таким чином, Й. Сліпий зробив значний внесок в розвиток релігійного та громадсько-політичного життя українського народу. Митрополит навіть перебуваючи в засланні, сприяв збереженню підпільної структури ГКЦ в один із найскладніших періодів її історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 416 с.
2. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946–1989) / Б. Боцюрків // Ковчег: збірник статей з церковної історії / [ред.: Я. Грицак, Б. Гудзяк]. – Львів: Інститут історії церкви, 1993. – Частина 1. – С. 123–164.
3. Веденєєв Д., Шаповал Ю. «Чи був Лаврентій Берія українським націоналістом?» / Дзеркало тижня. – 2001. – № 25 (349) 7–13 липня.
4. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940–1960-х років : політологічний дискурс / В. А. Войналович. – К.: Світогляд, 2005. – 741 с.
5. Державний архів Львівської області. Ф. П. 5001. Оп. 29. Спр. 42. 230 арк.
6. Історія релігії в Україні: У 10-ти т. Т. 4. Католицизм / А. М. Колодний (ред.). – К.: Український центр духовної культури, 1996. – 598 с.

7. Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Видав. «Плай», 2001. – 162 с.
8. Сергійчук В. І. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939–1987. В двох томах. – Том. II. / В. І. Сергійчук. – К. : ПП Сергійчук М. І., 2012. – 480 с.
9. Хома І. Шляхами каторги Блаженнішого Йосифа Сліпого / І. Хома. – Рим: [б. в.], 1987. – 44 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф. 1. Оп. 24. Спр. 4263. 300 арк.

ЦЕРКВА, ЯК ЧИННИК ПРОЦЕСІВ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ТА СТВЕРДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ УКРАЇНИ.

УДК 37.017.18

Барило О. А.,

канд. пед. наук, доцент
Ліцей «Інтелект» (м. Київ)

ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ А. ШЕПТИЦЬКОГО (IV–V ПЕРІОДІВ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ)

Відомий український культурно-релігійний діяч А. Шептицький, наставник Й. Сліпого у своїх рукописних та друкованих роботах, як і у своїх усних висловлюваннях, відстоював інтереси громадського життя свідомих українців. Його спадщина і сьогодні є актуальною і викликає інтерес науковців історико-педагогічної галузі. Про це свідчать і такі наукові розвідки як роботи Я. Біласа [1], В. Ідзьо [2] та інших. Особливу цікавість сьогодні викликають його погляди на національне і патріотичне виховання, оскільки багато в чому вони суголосні з думками сучасних культурних діячів.

Переконаватись у актуальності досліджень його поглядів на виховання немає потреби. Так, зокрема у своїх пастирських листах він висловлює актуальну і для наших днів думку щодо становища молоді в соціумі: «накінець треба нам щиро працювати й над молоддю, яку нам світ видирає з рук...» (підкреслення – О. Барило) [5, с. 27].

Структура системи виховних завдань національного та патріотичного виховання складається з формування національної самосвідомості; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою, гостинності тощо; формування громадського обов'язку перед країною, суспільством; виховання шанобливого ставлення до рідної мови, культури, традицій; формування високої етики міжнаціональних стосунків тощо [4, с. 108]. Реалізовувати ці завдання А. (Р) Шептицький закликав на сторінках своїх робіт, у своїх промовах.

Глибоко вболіваючи за вічні цінності Душі українського народу, український культурний діяч, опікуючись майбутнім української молоді, звертаючись до працівників освіти пропонував подавати освіту, яка б вчила практиці, навчати любові до своєї землі, Батьківщини, формувати у молоді самостійність, індивідуальність почуття сумлінної праці та інше [3, с. 17].